

Особливості регіонального розвитку в умовах воєнного стану: економічні аспекти

*Забарна Елеонора Миколаївна¹, Перегуда Євген Вікторович²,
Лук'янихін Вадим Олександрович³, Фурса Тетяна Петрівна⁴*

Опубліковано	Секція	УДК
24.07.2023	Економіка	004.9:37:811

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8174413>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація: Протягом декількох десятиліть за економічними та фінансовими показниками в Україні спостерігається різниця між рівнями розвитку територій (регіонів). *Мета* статті – дослідити економічні аспекти регіонального розвитку в сучасних воєнних умовах. У межах дослідження застосовано такі *методи* дослідження: аналіз і синтез, розрахунки, аргументації та прогнозування. *Результатами* дослідження є аналіз механізмів покриття різниці між рівнями розвитку регіонів (територій), тобто дисбалансу, який покриває міжбюджетні трансферти. За результатами дослідження зроблено такі *висновки*, зокрема: міжбюджетні трансферти мають властивість зменшуватися у структурі надходжень місцевих бюджетів, але дотепер відіграють важливу роль; місцевий рівень необхідно забезпечити достатньою мірою власними податковими надходженнями, ніж перерозподіляти фінансові ресурси між регіонами (територіями).

Ключові слова: місцевий бюджет, міжбюджетні відносини, міжбюджетні трансферти, місцеве самоврядування, бюджетна забезпеченість, регіональний розвиток, бюджети-донори, бюджети-реципієнти.

Features of regional development in conditions of martial law: economic aspects

Annotation. For several decades, according to economic and financial indicators in Ukraine, there is a difference between the levels of development of territories (regions). The difference is, as in developed industries, particularly export-oriented, industry concentration,

¹ доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри інтегрованих технологій управління, Навчально-науковий інститут цифрових технологій, дизайну та транспорту, Національний університет «Одеська політехніка», Україна, 65044, Одеська обл., м. Одеса, просп. Шевченка, 1, <https://orcid.org/0000-0002-2659-5909>

² доктор політичних наук, завідувач кафедри політичних наук і права, факультет урбаністики та просторового планування, Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна, 03037, м. Київ, просп. Повітрофлотський, 31, <https://orcid.org/0000-0001-7561-7193>

³ кандидат економічних наук, доцент кафедри управління ім. Олега Балацького, Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту Сумський державний університет, Україна, 40007, Сумська обл., м. Суми, вул. Р.-Корсакова, 2, <https://orcid.org/0000-0002-7436-6836>

⁴ кандидат економічних наук, доцент кафедри управління та адміністрування Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Західноукраїнський національний університет, Україна, 76018, Івано-Франківська обл., м. Івано-Франківськ, вул. Дністровська, 32, <https://orcid.org/0000-0003-4562-2252>

geographical features, etc. This affects the employment of the population in the specified territory. *The purpose* of the article is to investigate the economic aspects of regional development in modern military conditions. As part of the study, the following research *methods* were applied: analysis and synthesis, calculations, argumentation and forecasting. *The results* of the study are an analysis of the mechanisms for covering the difference between the levels of development of regions (territories), that is, imbalances that are covered by interbudgetary transfers. That is, there are donor budgets (territories that give more financial resources to the state treasury) and recipient budgets (territories that take more financial resources in the form of interbudgetary transfers from the state treasury). At the same time, it should be noted that interbudgetary transfers do not motivate less developed regions (territories), which receive interbudgetary transfers, to use their full potential for the development of the region (territory). *The conclusions* of the research are a number of well-founded conclusions, in particular: interbudgetary transfers have a tendency to decrease in the structure of revenues of local budgets, but they still play a significant role; the local level should be sufficiently provided with its own tax revenues, rather than redistributing financial resources between regions (territories); in regional development, it is necessary to take into account the peculiarities of the development of the territory, its promising industries, potential.

Keywords: local budget, inter-budget relations, inter-budget transfers, local self-government, budget security, regional development, donor budgets, recipient budgets.

Вступ

Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» на всій території України введено воєнний стан у зв'язку з військовою агресією російської федерації [10]. Законом України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» визначено правові засади та режим воєнного стану, тобто засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану [18]. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 68 утворено військові адміністрації по всій території України [19].

Основні нормативно-правові акти, що регулюють економічні аспекти регіонального розвитку в умовах воєнного стану є: Бюджетний кодекс України (зокрема: Розділ III «Місцеві бюджети», Розділ IV «Міжбюджетні відносини» та інші), Податковий кодекс України, Закон України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік [12-17], прийняття місцевих бюджетів.

Бюджетним плануванням як напрямом економічних досліджень займалися такі науковці: Т. В. Жибер, Г. М. Котіна, В. М. Мельник, В. М. Опарін [22], М. М. Степура, О. М. Тимченко, В. М. Федосов [4; 21; 22], В. К. Хлівний, С. І. Юрій [4; 22] та інші.

У державній стратегії регіонального розвитку та розвитку конкретних регіонів для ефективного планування розвитку територій, координації державної регіональної політики в різних сферах, сталого регіонального розвитку та безпеки громадян необхідно враховувати й протидіяти викликам, пов'язаним зі збройною агресією російської федерації, зокрема гуманітарним, медичним, економічним і т. ін.

Результати

Тривалий час в Україні точаться дискусії та пошук межі між завданнями, повноваженнями й фінансовими ресурсами на центральному та місцевому рівнях. Тобто реалізація на практиці децентралізації в Україні як повноважень, так і фінансових ресурсів для виконання відповідних функцій. Слід уважати, що місцеві

органи влади ще перебувають на етапі становлення, зокрема їхні фінансові повноваження.

Регіональний розвиток – це збалансований соціально-економічний розвиток території, громади з якісним покращенням показників економічного розвитку регіону (території), де кожен громадянин має право на отримання всіх необхідних суспільних послуг, зокрема визначених Конституцією України [8] і направлених на добробут населення й економічне зростання.

Одним із завдань регіональної політики є згладжування диспропорцій між рівнем розвитку територій. Регіональна політика охоплює всі найважливіші сфери діяльності людини, зокрема виробництво товарів, надання послуг, зайнятість населення і т. ін. Через диспропорції між рівнями розвитку територій (регіонів) застосовують *бюджетне вирівнювання* як в Україні, так й у світі загалом. Використання бюджетного вирівнювання в Україні необхідно також через значну різницю в розвитку території, соціально-економічному розвитку регіонів (територій).

Відповідно до пункту 1 статті 2 Бюджетного кодексу України бюджетна система України – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [5].

Згідно з наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 2023 року № 164 в Україні налічують 1950 місцевих бюджетів різних рівнів: обласні, районні, територіальні громади, міста обласного значення, міста районного значення, селища і села [11].

Бюджетне вирівнювання в Україні (як і в інших країнах світу) зумовлене значною диференціацією в рівнях соціально-економічного розвитку регіонів країни, концентрацією податкової бази та відповідно податкових надходжень, нерівномірності видатків місцевих бюджетів [7]. Необхідність бюджетного вирівнювання в Україні, зокрема, зумовлене досягненням однакового забезпечення на одну особу в межах регіонів (областей).

Оскільки регіональний розвиток регіону є складовою соціально-економічного розвитку країни (він, зокрема, охоплює підвищення рівня та якості життя населення, економічне зростання, а також структурні зрушення тощо), його дисбаланс впливає на перспективи країни. Водночас відхилення від позитивних (оптимальних) показників розвитку регіонів негативно впливає на розвиток економіки країни загалом.

Слід зазначити, що місцеві бюджети залишаються достатньо нетранспарентними (непрозорими) для суспільства, зокрема відсутня цілісна система моніторингу місцевих фінансів, яка необхідна для пошуку фінансових ресурсів, щоб наповнити місцеві бюджети, а також ця система необхідна інвесторам, міжнародним партнерам, кредиторам для моніторингу місцевих фінансів.

Відповідно до статті 10 Податкового кодексу України [9] до місцевих податків і зборів належить: податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір.

Згідно з пунктом 1 статті 2 Бюджетного кодексу України бюджетний процес – регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства [5].

У зв'язку з різним обсягом податкових доходів участь регіонів (територій) у доходах державного бюджету є нерівнозначною. Це призводить до того, що регіони з більшими податковими надходженнями фінансують регіони з меншими податковими надходженнями за допомогою механізму міжбюджетних трансфертів. Отже, виникають «бюджети-реципієнти», тобто території, які дають більше коштів у державну казну та

«бюджети-донори», тобто території, які більше отримують коштів із державної казни [3].

У Таблиці 1 представлено кількість місцевих бюджетів в Україні та їх взаємовідносини з місцевим бюджетом. У зв'язку з адміністративною реформою переважають бюджети територіальних громад, а саме 1469 місцевих бюджетів. Загалом в Україні станом на сьогодні є 1950 місцевих бюджетів, із них 1582 мають взаємовідносини з державним бюджетом, тобто 81,1%. Із 1469 бюджетів територіальних громад взаємовідносини з державним бюджетом мають 1438, тобто 97,9 %, це підкреслює залежність бюджетів територіальних громад від міжбюджетних трансфертів із державного бюджету.

За таких умов місцевий бюджет не має на меті повною мірою використовувати свій потенціал для розвитку регіону, якщо знижується справедливність міжбюджетних відносин. За зазначених умов місцевим бюджетам не має мотивації переходити у розряд «бюджетів-донорів». Недостатність власних щорічних податкових надходжень обмежує можливості місцевих органів влади щодо соціально-економічного розвитку відповідних територій [21, с. 160].

Таблиця 1

Кількість місцевих бюджетів в Україні та їх взаємовідносини з місцевим бюджетом

Типи місцевих бюджетів	Всього місцевих бюджетів	з них мають взаємовідносини (міжбюджетні трансферти) з державним бюджетом
бюджети міст республіканського / обласного значення	13	1
районні бюджети	136	119
бюджети територіальних громад	1469	1438
бюджети районів у містах обласного значення	35	0
бюджети міст районного значення	5	0
бюджети селищ міського типу	38	0
бюджети сільрад (сіл)	229	0
Разом	1950	1582

Джерело: узагальнено авторами на основі джерел [6; 11]

Відповідно до пункту 1 статті 2 Бюджетного кодексу України міжбюджетні трансферти – кошти, які безоплатно і безповоротно передають з одного бюджету до іншого [13].

У Таблиці 2 зазначено міжбюджетні трансферти у 2023 році з державного бюджету до місцевих бюджетів і з місцевих бюджетів до державного бюджету. Сума трансфертів із державного бюджету до місцевих бюджетів у 15 разів вища. Можна сказати, що державний бюджет має перерозподільний характер, виступаючи донором бюджетів-реципієнтів [24].

Застосування бюджетного вирівнювання полягає у необхідності однакового забезпечення однієї особи та надання кожній особі права на отримання суспільних послуг, визначених Конституцією України [8].

Таблиця 2

Міжбюджетні трансферти з державного бюджету до місцевих бюджетів і з місцевих бюджетів до державного бюджету у 2023 році

Напрямок міжбюджетного трансферту	Сума коштів (млн грн)
трансфертів із державного бюджету до місцевих бюджетів	93 946,3
трансфертів із місцевих бюджетів до державного бюджету	6 275,9

Джерело: узагальнено авторами згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» [17]

Відповідно до Бюджетного кодексу України субвенції – міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, який прийняв рішення про надання субвенції [5].

У Таблиці 3 представлено інформацію щодо міжбюджетних трансфертів із Державного бюджету України на 2023 рік місцевим бюджетам. Слід зазначити, що в загальній структурі міжбюджетних трансфертів у 2023 році найбільша питома вага субвенцій загального фонду 52,6%, далі відповідно додаткових дотацій 30,3%, субвенцій спеціального фонду 17,1%. Понад 50% усіх міжбюджетних трансфертів – це субвенції загального фонду.

Інколи проблема щодо фінансування територій із меншими доходами загострюється у зв'язку з:

- 1) нераціональним використанням бюджетних коштів;
- 2) нестачі фінансових ресурсів для розвитку регіону (території);
- 3) бажанням залишити фінансові ресурси на території, де вони були отримані (і це справедливо) тощо.

Таблиця 3

Міжбюджетні трансферти з Державного бюджету України на 2023 рік місцевим бюджетам

Вид міжбюджетного трансферту	Сума (млн грн)	Питома вага серед міжбюджетних трансфертів (%)
Додаткові дотації	56 625,7	30,3%
Субвенції загального фонду	97 993	52,6%
Субвенції спеціального фонду	31 660,8	17,1%

Джерело: узагальнено авторами на основі Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» [17]

Система міжбюджетних відносин для фінансового вирівнювання розвитку регіонів для територій з більшим рівнем податкових надходжень значною мірою має демотиваційний характер [2]. Слід зауважити, що місцевий рівень краще забезпечити достатньою мірою власними податковими надходженнями, ніж перерозподіляти фінансові ресурси між регіонами [23]. На жаль, через диспропорції в податкових надходженнях регіонів (територій) доступ населення до суспільних послуг відрізняється.

Також існує проблема, що податки можна сплачувати за місцем реєстрації, тобто на одній території, а виробничі потужності та працівники перебувають в іншому регіоні [27]. Це також призводить до різних податкових надходжень у регіонах реєстрації та виробничих потужностей.

У Таблиці 4 подано структуру надходжень (податкові, неподаткові, трансферти й інші надходження) місцевих бюджетів протягом 2018—2022 рр. Згідно з результатами розрахунків трансферти мають властивість зменшуватися у структурі надходжень місцевих бюджетів, але дотепер відіграють важливу роль. Зі свого боку, у структурі надходжень місцевих бюджетів протягом 2018—2022 рр. збільшувалися податкові надходження місцевих бюджетів.

Застосування методів бюджетного вирівнювання в Україні зумовлене розривом у рівнях податкових надходжень місцевих бюджетів. Різні рівні податкоспроможності регіонів виникають насамперед через історичні особливості їх розвитку [20], концентрацію бізнес-середовища, розвиток галузей тощо. Наприклад, значну роль у розвитку регіону відіграють галузі, що орієнтовані на експорт, і приносять більші податки в державну казну, створюючи нові робочі місця.

Таблиця 4

Структура надходжень місцевих бюджетів протягом 2018—2022 рр.

Вид надходжень	2018	2019	2020	2021	2022
Податкові	41,4	48,3	60,6	59,7	70,9
Трансферти (від органів державного управління)	53,2	46,4	34	34,9	24,6
Неподаткові	5	4,7	4,6	4,7	4
Інші	0,4	0,6	0,8	0,7	0,5

Джерело: узагальнено авторами відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України» за 2018—2022 рр. [6; 12–17]

Для регіону важливу роль відіграють галузі, які можуть забезпечити робочими місцями значну кількість населення території (регіону).

У Таблиці 5 зазначено виконання місцевих бюджетів протягом 2018—2022 рр. Згідно з результатами довоєнний період був більш успішним у виконанні місцевих бюджетів. У 2021 році відбулося перевиконання за доходами місцевих бюджетів — 100,6%. За видатками відбувається недовиконання місцевих бюджетів протягом 2018—2022 рр., значне недовиконання у 2022 році — 77,7%.

Таблиця 5

Виконання місцевих бюджетів протягом 2018—2022 рр.

	2018	2019	2020	2021	2022
за доходами	99,2	98,3	98,2	100,6	93,7
за видатками	93,2	92,7	91,5	91,8	77,7

Джерело: узагальнено авторами на основі джерела [6]

Є низка показників, які демонструють різницю в рівнях розвитку регіонів (територій), це, зокрема:

- 1) показник валового регіонального продукту на одну особу;
- 2) середньомісячний реальний дохід на одну особу;
- 3) середньомісячна заробітна плата.

Також слід зазначити, що місцеві бюджети є не достатньо транспарентними для суспільства [1]. Зокрема відсутня цілісна система моніторингу місцевих фінансів, що зі свого боку необхідна інвесторам і кредиторам.

Важливим механізмом для розвитку регіонів, громад і територій є децентралізація. За своєю суттю децентралізація передбачає зосередження як повноважень, так і фінансових ресурсів на місцевому рівні. Саме на місцевому рівні знають потреби щодо облаштування вулиць, розбудови міст тощо. Децентралізація переважно властива державам із ринковою економікою. Також достатньо важливим є і те, що бюджетне вирівнювання не створює мотивації для нарощування податкового потенціалу [25]. На цей час часто можна спостерігати за конфліктною ситуацією у фінансових відносинах щодо фінансування територій.

Слід уважати, що організація і принципи бюджетного вирівнювання в Україні не є досконалими. Бюджетне вирівнювання в Україні не створює відповідних стимулів для економічного зростання та розвитку території і регіону.

Отже, фінансові ресурси в бізнес-середовищі, а також державні фінансові ресурси мають дефіцитний характер, тому їх необхідно використовувати раціонально. Бюджетне вирівнювання не створює мотивації для розвитку регіону. Водночас саме на місцевому рівні є відповідні резерви для економічного зростання як території (регіону), так і країни загалом.

Висновки

Одним із завдань регіональної політики є згладжування диспропорцій між рівнем розвитку територій. Через диспропорції між рівнем розвитку регіонів застосовується *бюджетне вирівнювання в Україні*.

Однією з основних причин застосування бюджетного вирівнювання є необхідність однакового забезпечення однієї особи та надання кожній особі права на отримання суспільних послуг, визначених Конституцією України [8].

У бюджетній системі України основним видом бюджетного регулювання територій з різним рівнем доходів є міжбюджетні трансферти. Історично склалося, що міжбюджетні трансферти є механізмом збалансованого розвитку територій [26]. Це спричинено наявністю «бюджетів-реципієнтів», залежних від міжбюджетних трансфертів і «бюджетів-донорів», які більше платять коштів у державну казну. За цих умов місцевим бюджетам не вигідно переходити у розряд «бюджетів-донорів». Місцевий бюджет не має на меті повною мірою використовувати свій потенціал щодо розвитку регіону (території), якщо він може отримати міжбюджетний трансферт із державного бюджету, відповідно знижується справедливість міжбюджетних відносин.

Також слід відзначити, що іноді виникає проблема невідповідності юридичного місця реєстрації і фактичного розташування виробничих потужностей та працівників. Це призводить до різних податкових надходжень у регіонах реєстрації та виробничих потужностей.

У структурі надходжень місцевих бюджетів міжбюджетні трансферти мають властивість зменшуватися, але дотепер відіграють важливу роль. Місцевий рівень необхідно правильно забезпечити достатньою мірою власними податковими надходженнями, ніж перерозподіляти фінансові ресурси між територіями.

У регіональному розвитку обов'язково необхідно враховувати особливості відповідної території, її перспективні галузі, експортний потенціал тощо.

Перспективами для подальших досліджень слід уважати пошук резервів на місцевому рівні для економічного зростання як території, так і регіону.

Список використаних джерел

1. Бабич Т. С., Жибер Т. В. Макрофінансове бюджетування: навч. посібник / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. В. М. Федосова. К.: КНЕУ, 2011. 311 с.
2. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: Вступ до фінансової науки / пер. з нім. С. І. Терещенко, О. О. Терещенко; передмова та наук. ред. В. М. Федосова. К.: Либідь, 2000. 654 с.
3. Бортейчук Р. Ю. Ефективність системи стратегічного управління у діяльності органів державної влади та методика її оцінки. *Ефективність державного управління*. 2013. № 37. С. 173–182.
4. Бюджетна система: підруч. / за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбов. літератури; Тернопіль : Екон. думка, 2012. 871 с.
5. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 р. № 2456-VI: станом на 11 квітня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
6. Державний вебпортал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua> (дата звернення: 15.06.2023).
7. Джеймс М., Ричард А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежні бачення держави: монографія. К.: КМ «Академія», 2004. 175 с.
8. Конституція України: станом на 03 березня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
9. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI: станом на 29 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
10. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 : станом на 01 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
11. Про внесення змін до наказів Міністерства фінансів України від 22 жовтня 2015 року № 921 та від 22 жовтня 2015 року № 922: Наказ Мінфіна України № 164 від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-23#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
12. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2246-VIII: станом на 06 грудня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
13. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23 листопада 2018 р. № 2629-VIII: станом на 06 грудня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
14. Про Державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14 листопада 2019 р. № 294-IX: станом на 04 грудня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
15. Про Державний бюджет України на 2021 рік: Закон України від 15 грудня 2020 р. № 1082-IX: станом на 02 грудня 2021р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
16. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 2 грудня 2021 р. № 1928-IX: станом на 31 березня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 15.06.2023).

17. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03 листопада 2022 р. № 2710-IX: станом на 21 березня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
18. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII: станом на 13 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
19. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 15.06.2023).
20. Стігліц Д. Е. Економіка державного сектора / пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. К.: Основи, 1998. 854 с.
21. Фінансова думка України: в 3 т. К.: Кондор ; Тернопіль: Екон. думка, 2010. Т. 3: Хрестоматія: у 2 ч. / авт.-упоряд. С. І. Юрій, В. М. Федосов, П. І. Юхименко; за наук. ред. В. М. Федосова. Ч. 2. 734 с.
22. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія / за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. К.: КНЕУ, 2016. 695 с.
23. Keynes, J.M. *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. New York: Harcourt-Brace & World, Inc., 1964. 267 p.
24. King D. *Fiscal Tiers: The Economics of Multi-Level Government*. London ; Boston : G. Allen & Unwin, on Federal Financial Relations, the Australian National University, 1984. 326 p.
25. Musgrave R. A. *The Theory of Public Finance. A Study in Public Economy*. New-York etc.: McGraw-Hill Book Company, 1959. XVII. 628 p.
26. Olianych V., Olianych L., Kryński, A. Woodworking industries in kharkiv region during the nep years: a historical aspect. *Scientific Journal of Polonia University*. 2022. Vol. 53, No. 4. P. 83–89. DOI: <https://doi.org/10.23856/5310> (дата звернення: 15.06.2023).
27. Tataryn N. B., Vojtovych V. V. Local budgets as financial basis of local self-government. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. 2017. No. 17. P. 159–162.